

MODERNIZACIJA IN GLOBALIZACIJA**

Povzetek. Prispevek, ki temelji na kritični analizi nekaj sociološke teoretske literature o globalizaciji, skuša odgovoriti na dve vprašanji. Prvo se nanaša na pojmovanje zgodovinskih razsežnosti globalizacije, drugo pa na opredelitev odnosov med pojmom globalizacija in modernizacija. V središču odgovora na prvo vprašanje je ugotovitev, da je za znaten del socioloških raziskav značilno podcenjevanje zgodovinskih razsežnosti globalizacije. V odgovoru na drugo vprašanje pa je najpomembnejša ugotovitev, da sta »tradicionalni« sociološki pojem modernizacije in modni pojem globalizacije nerazdružljivo povezana. To pomeni, da so sedanje sociološke razprave o globalizaciji v veliki meri nadaljevanje – sicer pogosto s pomočjo nove terminologije – velike sociološke debate o modernizaciji in njenih prihodnostih.

Ključni pojmi: globalizacija, modernizacija, družbene spremembe, zgodovina

Globalizacija – novo soglasje v raziskovanju družbenih sprememb?

V sodobni sociologiji je splošno sprejeta in zato tudi nešteto krat ponovljena ugotovitev, da so »hitre družbene spremembe postale /.../ normalno stanje« (Plummer, 1996: xi). Vendar ta ugotovitev ni nova, saj bi se z njo strinjala tudi večina socioloških klasikov. Med njimi posebej izstopata Marx in Engels, ki sta svoj pogled na eno ključnih značilnosti kapitalističnega družbenega reda izrazila v znamenitem stavku:

Vsa čvrsta zarjavela razmerja s spremestvom častitljivih predstav in nazorov vred se razvežejo, vsa na novo stvorjena zastarevajo, preden morejo zakosteneti. Vse trdno in stalno se razblinja, vse sveto je oskrnjeno in ljudje so naposled prisiljeni, da s treznimi očmi gledajo svoj življenjski položaj in medsebojne odnose. (Marx in Engels, 1848/2009: 98–99)

* Dr. Ivan Bernik, redni profesor na Fakulteti za družbene vede, Univerza v Ljubljani.

** Izvirni znanstveni članek.

Sodobni avtorji, ki jim ni do ponavljanja starih spoznanj, so zato svoje intelektualne napore usmerili zlasti v iskanje čim bolj natančne in prepričljive opredelitve splošne ideje o spremenljivosti sodobnih družb. Njihova prizadevanja so vodila do številnih »družb s pridevnikom«, tj. pojmov, s katerimi so skušali na prepričljiv in odmeven način izraziti spremenljivo naravo večine sodobnih družb. Te družbe so bile oziroma so – če omenimo le nekaj opaznih pojmovnih in terminoloških inovacij – postindustrijske, informacijske, tehnološke družbe, družbe srednjega razreda, tveganja, znanja, omrežij ter, seveda, visokomoderne (oziroma poznomoderne), fluidno moderne in postmoderne (glej Giddens, 1990: 1–3; Kumar, 2005; Sztompka, 1994: 81–85). Večina avtorjev teh »družb s pridevnikom« se ne bi strinjala z morebitnim očitkom, da so to le terminološke inovacije, ampak bi poudarjala, da gre za pojme, ki kažejo na nove smeri spreminjanja sodobnih družb in ključne dejavnike teh sprememb. Če sprejmemo to pojasnilo, potem je očitno, da se sodobno sociološko raziskovanje družbenih sprememb v temeljnih značilnostih ne razlikuje od klasičnega. Visoko strinjanje o neprestani in hitri spremenljivosti sodobnih družb tudi danes spremljajo izrazita razhajanja v pojmovanju smeri, načinov in vzrokov njihovega spreminjanja. Ob tem je treba le pomisliti na očitne razlike med avtorji, ki sodobne družbe vidijo kot visokomoderne, in tistimi, za katere so iste družbe postmoderne. Razlike med pogledi so manj izrazite, če »družb s pridevnikom« ne razumemo kot ekskluzivnih opredelitev značilnosti spreminjanja sodobnih družb, ampak zgolj kot opozarjanje na najbolj pomembne ali najbolj vidne spremembe. Vendar bi se poskusi sinteze teh pogledov na družbene spremembe neizogibno iztekli v ugotovitev, da sociologija v celoti ponuja nekoherentno in celo protislovno razlago spreminjanja sodobnih družb.

Vendar je očitno tudi v sociologiji vse, kar se zdi stalno, torej tudi močno zakoreninjena razhajanja v pogledih na družbene spremembe, podvrženo »razblinjanju«. Že bežen pregled novejšje literature opozarja, da se morda stara razhajanja na tem raziskovalnem področju razmeroma hitro umikajo presenetljivo širokemu soglasju. V središču porajajočega se soglasja je pojem globalizacija, ki se je pred dobrimi dvajsetimi leti »pojaval od nikoder in bil takoj skoraj vsepovsod« (Giddens, 2002: 7). V središču tega pojma je ideja, da sodobnih družbenih sprememb ni mogoče opisati in pojasniti brez upoštevanja »razblinjanja« ali pa vsaj spreminjanja meja, ki so do nedavno ločevale posamezne družbe in kulture.

Čeprav ima globalizacija v različnih teoretskih perspektivah različne pomske odtenke, je presenetljivo razširjenost tega pojma mogoče razumeti vsaj kot znak zblíževanja v pojmovanju temeljnih značilnosti predmeta, s katerim naj bi se ukvarjalo sodobno raziskovanje družbenih sprememb. Različni sociološki pogledi na globalizacijo se ne ujemajo le v ohlapni ugotovitvi, da »zdaj vsi živimo v enem svetu« (Giddens, prav tam), ampak tudi

v trditvi, da je globalizacija večdimenzionalen in večnivojski proces (glej Lechner, 2009: 16). Nastajanje enega sveta poteka z različno dinamiko na tehnološkem, ekonomskem, političnem in kulturnem področju. Čeprav je v središču teh procesov nastajanje svetovne družbe, globalizacija nikakor ni omejena na makro družbeno raven, pač pa »ustvarja nov okvir za družbeno življenje na celem svetu« (Lechner, 2009: 2) in s tem preoblikuje vse ravni družbenega življenja, vključno z družbeno organiziranostjo intimnega življenja.¹ To tudi pomeni, da raziskovanje globalizacije ni omejeno na raziskovanje strukturnih sprememb, ampak mora upoštevati tudi vlogo kolektivnih in individualnih akterjev, ki v skladu s svojimi interesi in vrednotami pogojujejo globalizacijske procese in se nanje odzivajo. Globalizacija torej ponuja dobro priložnost za raziskovanje povezanosti družbenih struktur in akterjev ter mikro in makro družbene ravni ter s tem premoščanje dihotomij, ki so bile značilne za velik del dosedanjega sociološkega raziskovanja družbenih sprememb.

Časovna razsežnost globalizacije

Transteoretsko soglasje pri opredelitvi globalizacije je – kot je mogoče razbrati iz prejšnjega razdelka – očitno zlasti pri opredelitvi prostorske razsežnosti globalizacije. Pojma »en svet« in »svetovna družba« nakazujeta, da je globalizacija »predvsem takšno raztezanje (*stretching*) socialnih, političnih in ekonomskih aktivnosti preko meja, da so lahko dogodki, odločitve in aktivnosti v enem delu sveta pomembni za posameznike in skupnosti v oddaljenih delih istega sveta« (Held et al., 2000: 54). S tega vidika je globalizacija predvsem spreminjanje pomena prostora (*»respatialization«*), tj. »preoblikovanje družbene geografije z naraščajočo transplanetarno povezanostjo med ljudmi« (Scholte, 2005: 16). Te spremembe so temeljito obravnavane v skoraj vseh raziskavah globalizacije, vendar je pri tem pogosto zanemarjena ali podcenjena »dialektika protislovnosti« globalizacijskih procesov (glej Mlinar, 2012: 8).

Precej drugače je s časovno razsežnostjo globalizacije. Čeprav se vprašanju o zgodovini globalizacije ni mogoče izogniti ob nobeni temeljitejši opredelitvi globalizacije, je deležno mnogo manj pozornosti kot vprašanje o njeni prostorski razsežnosti. Prevladujoč odgovor je nakazan že v ugotovitvi, da se je pojem globalizacija uveljavil šele v zadnjih desetletjih. Njegovi nagli uveljavitvi je verjetno botrovalo dejstvo, da mu ni bilo treba izpodriniti nobenega starega pojma, ampak je ne le v družboslovnem, temveč tudi v

¹ To pojmovanje prepričljivo ilustrirata naslednji Giddensovi trditvi: »Globalizacija pojasnjuje, zakaj in kako je razpadel sovjetski komunizem« (Giddens, 2002: 14) in »Dogaja se globalna revolucija v tem, kako razmišljamo o sebi in kako oblikujemo vezi in odnose z drugimi« (Giddens, 2002: 51).

medijskem in političnem miselnem svetu zasedel bolj ali manj prazen prostor. Njegovo uveljavitev je torej mogoče pripisati dejstvu, da označuje družbeni pojav, ki ni mnogo starejši od pojma, ali pa je vsaj postal družbeno očiten in pomemben šele v zadnjih desetletjih. Z drugimi besedami, globalizacija ni le razmeroma novo družboslovno »odkritje«, ampak naj bi bila v resnici pojav z razmeroma kratko zgodovino. Po prevladujočem mnenju se nanaša na »širše spremembe, ki so se začele v drugi polovici dvajsetega stoletja« (Ritzer, 2011: 22). Dokaj široko je tudi soglasje pri utemeljitvi izbire tega časovnega okvira. Čeprav naj bi globalizacijski procesi imeli svoje predhodnike že v prejšnjih stoletjih, »so postali prevladujoča in pomembna značilnost družbenega življenja v glavnem od sredine dvajsetega stoletja dalje« (Scholte, 2005: 20). Ker ima po teh opredelitvah »razvita« in resnično pomembna globalizacija kratko zgodovino, naj bi se družboslovje predvsem ukvarjalo z njeno sedanostjo in prihodnostjo, ne pa z njeno preteklostjo.

Kljub uveljavljenosti te opredelitve časovne razsežnosti globalizacije ni mogoče spregledati njene arbitrarnosti. Določitev »sredine dvajsetega stoletja« za nedvoumen začetek globalizacijskega obdobja se le malo ozira na trditve, da je globalizacija večdimenzionalen in večnivojski proces in je že zaradi tega težko določiti eno samo časovno točko, v kateri naj bi se pojavila »razvita« globalizacija. Ta opredelitev je tudi v nasprotju z trditvijo, da je globalizacijo treba obravnavati kot »proces neenakomernega razvoja« (Giddens, 1900: 175). Trditev, da se je »razvita« globalizacija pojavila v bolj ali manj natančno določljivem času, se mnogo bolj ujema z idejo o dokaj nenadni globalizacijski revoluciji kot s pojmovanjem o postopni, vendar neenakomerni krepitvi globalizacijskih procesov. V vsakem primeru pa prevladujoči pogled na zgodovino globalizacije predpostavlja dejstva, katerih obstoj bi bilo treba šele dokazati. Predvsem bi bilo treba dokazati, da so se »predglobalizacijski tokovi« do sredine dvajsetega stoletja tako po obsegu kot po ključnih značilnostih korenito razlikovali od »razvite« globalizacije po tem obdobju.

Kot je bilo že nakazano, je »uporabnost« prevladujočega pogleda na zgodovino globalizacije najmanj dvojna. Po eni strani bolj ali manj izenačuje globalizacijo z raziskovanjem sodobnih družbenih sprememb in s tem v časovnem pogledu dokaj natančno omejuje to raziskovalno temo, po drugi strani pa omogoča, da sociologija išče novo identiteto ob na novo odkriti raziskovalni temi. Zdi se, da je zaradi teh praktičnih razlogov postala ta opredelitev široko sprejeta ter da se večina avtorjev izogiba vprašanjem, na katera ta opredelitev ne odgovarja oziroma ne more odgovoriti.

Najbolj zanimivo, a hkrati verjetno tudi eno najzahtevnejših neodgovorenih vprašanj se nanaša na odnos med obdobjem »razvite« globalizacije in »predglobalizacijskim« obdobjem. Večina avtorjev, ki za globalizacijsko obdobje šteje zadnjih nekaj desetletij, sicer ugotavlja, da so globalizacijski procesi obstajali že pred tem obdobjem. Ker je soglasje o splošnih indikatorjih

globalizacije nizko in ker ni na voljo ustreznih podatkov celo za sodobne družbe, kaj šele za pretekla zgodovinska obdobja, je pogosta trditev, da se sodobni globalizacijski procesi od svojih predhodnikov razlikujejo tako v kvantitativnem kot kvalitativnem pogledu, tj. da v primerjavi s predhodnimi sodobni globalizacijski procesi prežemajo vsa družbena področja in jih radikalno spreminjajo. Po najbolj »močni« verziji te razlage pomeni globalizacija prelom z dosedanjim načinom spreminjanja družbe, tj. z modernizacijo, in nastajanje novih družbenih konfiguracij, na katerih se poraja »novo obdobje človeške družbe« (Dürschmidt in Taylor, 2007: 4). Nasprotniki te razlage pa poudarjajo, da »ima bolj globalen svet iste moderne značilnosti kot predhodni družbeni odnosi« (Scholte, 2005: 28). Natančneje, »globalnost je prav tako kapitalistična, prav tako industrialistična, prav tako birokratična, prav tako militaristična, prav tako nacionalistična, prav tako individualistična, prav tako racionalistična kot prejšnje oblike modernosti« (Scholte, prav tam). Nasprotujoči si razlagi se sicer vsaj implicitno ujemata v trditvi, da »je globalizacija nekaj resničnega in tudi nekaj relativno novega vsaj po svojem obsegu in intenzivnosti« (Kumar, 2005: 11), vendar pa to trditev povsem drugače argumentirata. Po eni verziji je globalizacija sestavni del ali – po bolj radikalni razlagi – nadgradnja modernizacijskih procesov, po drugi pa gre za nastajanje družbe s povsem drugačnimi sistemskimi značilnostmi, kot so jih imele moderne družbe. S poudarjanjem diskontinuitete se druga verzija vsaj na videz izogne potrebi po raziskovanju odnosa med »predglobalnim« in globalnim obdobjem, za prvo verzijo pa je povezanost med modernizacijo in globalizacijo eno od pomembnejših raziskovalnih vprašanj.

Zgodovinske oblike globalizacije

Odgovor na vprašanje o odnosu med modernizacijo in globalizacijo ni enostaven. To dobro ilustrira Giddensova obravnava tega vprašanja. Po njegovem je »modernost /.../ inherentno globalizirajoča« (Giddens, 1990: 63), kajti »v modernem obdobju je raven časovno-prostorske povezanosti (*distanciation*) mnogo višja kot v kateremkoli prejšnjem obdobju, odnosi med lokalnimi in daljnimi družbenimi oblikami in dogodki pa zato postanejo 'raztegnjeni'« (Giddens, 1990: 63). Čeprav je globalizacija eden od modernizacijskih procesov in je zato proces dolgega trajanja, je »globalizacija, kot jo doživljamo mi, /.../ v mnogih ozirih ne samo nova, ampak tudi revolucionarna« (Giddens, 2002: 10). Po tej razlagi je bila globalizacija dolgo le razvojna možnost, ki jo je vsebovala modernizacija, do uresničitve te možnosti pa je prišlo šele v sedanjem času, po Giddensovo, v obdobju »visoke moderne«.

Giddensova razlaga vzrokov globalne revolucije, ki naj bi imela odločilno vlogo pri predrugačenju celotnega procesa modernizacije, je bolj

enostavna, kot bi bilo pričakovati glede na širino in spoznavno ambicioznost njegove teze. Nanjo »so vplivale predvsem spremembe v komunikacijskih sistemih, ki so se začele šele konec šestdesetih let« (Giddens, 2002: 10). Ta trditev se zdi zelo smela vsaj v dveh pogledih. Prvič zato, ker globalizacijsko revolucijo, ki naj bi spremenila vsa področja in ravni družbenega življenja, izpeljuje zgolj iz sprememb na področju informacijsko-komunikacijske tehnologije. Če pustimo ob strani vprašanje, ali so bile te tehnološke spremembe res nenadne in skokovite, se zdi problematična predvsem podmena, da so spremembe v informacijsko-komunikacijski tehnologiji sprožile zelo hitre, temeljite in dokaj uniformne spremembe na vseh družbenih področjih. Drugi pomislek pa se nanaša na vsaj latentno nasprotje med trditvijo, da je zgodovina globalizacije zgodovina družbene modernizacije, in trditvijo, da so se resnično pomembni globalizacijski premiki zgodili šele v zadnjih desetletjih. Če je »modernost inherentno globalizirajoča«, potem se zdi skoraj neizogibno vprašanje, ali se globalizacijski vzponi (ki naj bi bili vsaj nekoliko podobni sedanji globalizacijski revoluciji) in tudi zastoji morda niso dogajali že pred visoko modernostjo. Z metodološkega vidika pa se zdi pomembna pripomba, da domnevno revolucionarne narave sedanjih globalizacijskih sprememb sploh ni mogoče razumeti brez njihovega primerjanja z obdobji »latentne« globalizacije.

Z vidika teh pomislekov se zdijo raziskovalno zelo spodbudni in obetavni pristopi, ki trditve o globalizirajoči naravi modernosti ne jemljejo kot samoumevno, ampak kot široko raziskovalno hipotezo, ki zahteva podrobno operacionalizacijo in utemeljitev ob upoštevanju socioloških pojmov in zgodovinskih dejstev. Na opisni ravni se ta prizadevanja – ki sicer niso pogosta, a so zato toliko bolj vredna upoštevanja – iztečejo v opredelitve različnih globalizacijskih obdobij ali valov. Značilen primer teh prizadevanj je Cohenovo in Kennedyjevo razlikovanje »štirih zaporednih obdobij modernosti in globalne integracije« (2007: 68). Po njunem imajo globalizacijski procesi, ki jih je sprožila (evropska) modernizacija, svoje zgodovinske predhodnike v protoglobalizacijskih procesih, ki so v predmodernem obdobju potekali v posameznih civilizacijah in odnosih med njimi. Zato jih štejeta za prvo obdobje globalizacije. Čeprav so se po intenzivnosti in obsegu ti procesi močno razlikovali od globalnih integracijskih procesov v drugem obdobju, za katere je bil značilen »nastanek kapitalistične modernosti v Evropi in vzpon tega dela sveta h globalni prevladi« (Cohen in Kennedy, prav tam), so imeli pomemben vpliv na spreminjanje predmodernega sveta, zlasti na vzpone in (relativne) zatone posameznih civilizacij.² Naslednji obdobji pa

² »Verjetno je najbolj pomembno dejstvo, da najbolj inovativni in dinamični deli klasičnih agrarnih civilizacij niso bile le majhne države na obrobju civilizacije, ampak še posebej trgovska mesta. Trgovanje, ki je praviloma veljalo za manjvreden poklic v visokih imperialnih kulturah, ki so vladale večini agrarnega sveta, je bilo v resnici najpomembnejši nosilec sprememb in adaptacij« (Chirot, 2012: 51).

sta neposredno povezani s postopno prevlado Evrope na svetovni ravni, saj se tretje nanaša na vzpostavitev evropske kolonialne prevlade v različnih delih sveta, četrto pa na spremembe, ki – zlasti pod vplivom ZDA – potekajo na svetovni ravni od druge svetovne vojne dalje.

Podoben, vendar bolj natančen je Therbornov pogled na zgodovino globalizacije. Po njegovem jo je treba obravnavati kot zaporedje šestih valov, ki vsak zase pomenijo »razširitev, pospešitev in okrepitev pomembnih družbenih procesov do vsaj transkontinentalne – ne pa nujno planetarne – razsežnosti ali vplivnosti« (Therborn, 2011: 35). Ti valovi niso bili le časovno povezani, ampak so ustvarili tudi družbeno in kulturno »usedlino«, ki jo je nujno treba upoštevati pri razumevanju sodobnega sveta. Zgodovina prvega vala, ki je trajal od četrtega do osmega stoletja našega štetja, je zgodovina nastajanja svetovnih religij in oblikovanja meja med civilizacijami.³ Naslednji trije globalizacijski valovi so bili povezani z vzponom Evrope. Prvega od njih, ki je trajal od šestnajstega do zgodnjega sedemnajstega stoletja, je zaznamoval začetek evropske kolonizacije ostalega sveta, drugega »francosko-britanska svetovna vojna od 1750 do 1815« (Therborn, 2011: 43) in vzpon Britanskega imperija kot prve svetovne velesile, za tretjega, ki je trajal do konca prve svetovne vojne, pa so bili značilni vzpon splošnega imperializma, hitra gospodarska globalizacija in nastanek razcepa med gospodarsko razvitimi in nerazvitimi deli sveta. Ta val je bil posebej pomemben, saj so »nova transportna in komunikacijska sredstva« (Therborn, 2011: 211) omogočila intenzivno globalizacijo trgovine in kapitalskih tokov.⁴ V naslednjem valu, ki se je iztekel šele leta 1989, se je gospodarska globalizacija upočasnila ali je celo nazadovala, okrepila pa se je politična globalizacija, ki se je izražala v različnih meddržavnih in naddržavnih političnih povezavah ter političnih razcepkih na svetovni ravni. Zadnji, šesti val, katerega začetek je zaznamoval konec socializma (ki je sebe rad videl kot »svetovni sistem«), je za Therborna čas samozvane (*self-assumed*) globalizacije. Ta globalizacijski val po njegovem usmerjata predvsem revolucija na področju elektronskih komunikacij in razcvet finančnega kapitalizma. V valu, ki še ni končan, se tudi nakazuje »epohalni globalni premik ekonomskega in političnega (v tem vrstnem redu) težišča iz Evro-Amerike v južno in vzhodno Azijo« (Therborn, 2011: 54) ter krepitev zavesti o skupnih problemih človeštva.

Tema opisoma zgodovine globalizacijskih procesov bi lahko očitali precejšnjo splošnost in nenatančnost. Nobeden od njiju, še zlasti pa ne prvi,

³ »Islam je bil najhitrejši od vseh religij. Pogosto je potoval ponoči na konju ali s kamelo, med oazami in majhnimi površinami rodovitne zemlje, skozi velike puščave na razdalji 7000 kilometrov med zahodnim Marokom in Fergansko dolino v današnjem Uzbekistanu« (Therborn, 2011: 37).

⁴ »Z zgolj ekonomskega vidika je bilo to, kar je sledilo letu 1918, deglobalizacija, ki je vključevala upad trgovskih, kapitalskih in človeških tokov. Ti tokovi so se znova okrepili šele po letu 1990« (Therborn, 2011: 211).

ne temelji na sistematičnem raziskovanju, ampak na bolj ali manj arbitrarnem izboru zgodovinskih procesov in določitvi obdobjih njihovega trajanja. Tako na primer Therborn označuje obdobje od konca prve svetovne vojne do razpada socializma kot čas politične globalizacije in ekonomske deglobalizacije, Cohen in Kennedy pa naraščanje svetovnega vpliva ZDA po drugi svetovni vojni povezujeta s sočasnim intenziviranjem gospodarske in politične globalizacije.⁵ Kljub temu pa sta z našega vidika ta dva opisa pomembna v vsaj dveh pogledih. Najprej zato, ker vsaj posredno opozarjata na neutemeljenost prevladujoče težnje po »nezgodovinski« obravnavi globalizacije v sociologiji, tj. na njeno omejitvev – v najboljšem primeru – na obdobje po drugi svetovni vojni. V nasprotju s to težnjo pa obravnava globalizacijskih valov in obdobji opozarja, da je za globalizacijske procese značilno izrazito dolgo trajanje in da sodobne globalizacije ni mogoče razumeti brez upoštevanja strukturnih sprememb, ki so jih ustvarili pretekli valovi oziroma obdobja. Drugi razlog za njuno pomembnost pa je dejstvo, da se kljub različni periodizaciji zgodovine globalizacije ujemata v ugotovitvi, da je stopnjevanje dinamike globalizacijskih procesov nerazdružljivo povezano z evropsko modernizacijo in svetovnimi odzivi nanjo. S tem nakazujeta, da je središčna tema sociološkega raziskovanja globalizacije – tako sodobne globalizacije kot njenih preteklih obdobji – odnos med njo in ostalimi modernizacijskimi procesi. Poleg tega pa zlasti Therbornovo zaporedje globalizacijskih valov opozarja, da globalizacija ni enosmeren proces, ampak je treba računati z njenimi zastoji in – vsaj na posameznih področjih – celo z deglobalizacijskimi procesi.

Predstavljeni tipologiji globalizacijskih valov oziroma obdobji sta po svoje pomembni tudi zaradi svojih metodoloških in vsebinskih pomanjklivosti. Ker sta obe opisni in temeljita na bolj ali manj arbitrarno nanizanih argumentih, nakazujeta potrebo po bolj sistematičnih in analitičnih pristopih k zgodovini globalizacije. Ta problem skušajo na ravni analitičnega modela rešiti Held in soavtorji (2000), ki predlagajo, naj se raziskovanje zgodovine globalizacije usmeri na sistematično primerjavo zgodovinskih oblik globalizacije, tj. primerjavo »prostorsko-časovnih in organizacijskih značilnosti globalne povezanosti v posameznih zgodovinskih obdobjih« (Held et al., 2000: 56). Pri teh primerjavah bi bilo po njihovem pojmovanju treba upoštevati štiri prostorske razsežnosti globalizacije – obseg globalnih omrežij, intenzivnost globalne povezanosti, hitrost globalnih tokov in družbeni vpliv globalne povezanosti – ter prav toliko njenih organizacijskih razsežnosti, tj. infrastrukturo globalizacije (npr. komunikacijske tehnologije),

⁵ Ob tem velja omeniti Judtovo (2007) analizo povojne zgodovine Evrope, ki kaže, da so bili v Evropi za obdobje do razpada socializma – kljub številnim preprekam – značilni tako politični kot ekonomski in kulturni globalizacijski procesi, ki pa so potekali razmeroma neodvisno drug od drugega ter z različno hitrostjo.

institucionalizacijo globalnih omrežij in uporabe moči, vzorce globalne družbene slojevitosti ter dominantne načine globalne interakcije (glej Held et al., 2000: 58–59). Ni presenetljivo, da avtorji analitičnega modela sami ugotavljajo, da je operacionalizacija teh splošno opredeljenih razsežnosti globalizacije zelo zahtevna. S tem se ni težko strinjati, pač pa je pomisleke o raziskovalni uporabnosti modela mogoče še razširiti. Zdi se namreč le malo verjetno, da bi bilo mogoče ta ali druge podobno splošne modele brez ostanka, pa tudi brez dodatkov prevesti v konkretne raziskovalne načrte. Vseeno pa je predstavljeni analitični model raziskovalno pomemben, saj kaže na potrebo po splošnem, a hkrati natančnem metateoretskem okviru za raziskovanje globalizacije, ki upošteva tako njeno sinhrono kot diahrono plat. Tudi če tako splošnega modela ni mogoče učinkovito operacionalizirati, lahko vsaj posredno usmerja longitudinalno raziskovanje posameznih globalizacijskih procesov in omogoča sintezo različnih raziskovalnih rezultatov. Z našega vidika pa je najbolj pomembno, da analitični model, ki sistematično upošteva zgodovinsko razsežnost globalizacije, prepričljivo kaže na vprašljivost »sedanje naklonjenosti predpostavkama, ali da je globalizacija povsem nova ali da sodobne ravni globalne ekonomske in socialne povezanosti niso nič novega, ker se zdi, da so podobne ravni v prejšnjih obdobjih« (Held et al., 2000: 56).

Odnos med pojmom globalizacija in modernizacija

Iz našega pregleda nekaterih odmevnih socioloških obravnav globalizacije ni težko razbrati, da med njimi prevladuje prepričanje, da je globalizacija »povsem nova« in/ali da sociološko pozornost zaslužijo predvsem sodobni globalizacijski procesi z največ nekajdesetletno zgodovino. Za večino teh avtorjev se ni samo pojem globalizacija nenadoma pojavil »od nikoder in se naselil vsepovsod«, ampak to velja tudi za globalizacijske procese. Tudi če dopuščajo, da imajo ti procesi morda daljšo zgodovino, naj bi bilo mogoče njihove razsežnosti in posledice razbrati šele v sodobni globalizacijski revoluciji.

Močna zasidranosti »prezentizma« v socioloških analizah globalizacije, ki sedanjih globalizacijskih procesov ne skušajo sistematično primerjati in relativizirati z upoštevanjem njihovih preteklih zgodovinskih oblik, ima v marsičem zasluge, da se sedanji globalizaciji pogosto brez zadržkov pripisuje epohalnost in revolucionarnost. Dvom o utemeljenosti teh oznak ne pomeni zavračanja dejstva, da je sedanja globalizacija tako glede razsežnosti in korenitosti z njo povezanih družbenih sprememb zgodovinsko enkra-tna, pač pa dopušča možnost, da so prejšnje oblike globalizacije v danih zgodovinskih okoliščinah prav tako vključevale obsežne in temeljite družbene spremembe. Treba se je samo spomniti na citirani Marxov in Engelsov

Komunistični manifest, kjer na način, ki celo v stilističnem pogledu spominja ne nekatere vznesene razprave o sodobni globalizaciji, opisujeta »nadvse revolucionarno vlogo« (1848/2009: 97), ki jo je odigral zgodnji kapitalizem pri preobrazbi celega sveta. Zato prevlada prezentizma v socioloških obravnavah globalizacije ni povezana le s pretiranim poudarjanjem izjemnega obsega in intenzivnosti družbenih sprememb, ki jih prinaša sodobna globalizacija, ampak tudi s podcenjevanjem razsežnosti in posledic globalizacijskih procesov v minulih zgodovinskih obdobjih.⁶

Če upoštevamo Baumanovo trditev, da je »splošna značilnost postmodernosti (tj. sodobnih zahodnih in njim podobnih družb, op. I. B.) sploščenje časa in zgostitev zaznave neskončnega toka časa v izkušnjo (*Erlebnis*) *Jetztzeit*« (Bauman, 1999: 26), potem je očitno, da se glede pojmovanja časa precejšen del sodobnega sociološkega raziskovanja globalizacije dobro ujema s prevladujočimi kulturnimi tokovi. To ujemanje se sicer v prezentistični sociologiji praviloma ne izraža v tako močnem »sploščenju časa« kot v sodobni popularni kulturi, pač pa se podcenjevanje zgodovinske razsežnosti družbenega življenja kaže predvsem v tem, da sedanost postaja merilo za opisovanje in pojasnjevanje preteklosti. Za ta pogled je značilno prepričanje, da naj bi hitrost, vseobsežnost, nepredvidljivost in neobvladljivost družbenih sprememb postale zares očitne šele v sodobnem svetu. Ker so te značilnosti sedanjih družbenih sprememb za to sociologijo »nekaj povsem novega«, so z njenega vidika vredni upoštevanja tisti pretekli in sedanji zgodovinski procesi in dogodki, ki potrjujejo takšno zaznavo sedanosti.⁷

Vendar pa sociološki prezentizem verjetno ni povezan zgolj s prilaganjem sociologije na tokove v sodobni kulturi, ampak ima svoje korenine tudi v dediščini težavne komunikacije med sociološkim in zgodovinskim raziskovanjem družbenih sprememb. Na sociološki strani so se te težave pokazale zelo zgodaj, saj so mnogi od njenih utemeljiteljev v svojih razlagah družbenih sprememb težili k drznim posplošitvam, ki so se le malo

⁶ Giddensovo trditev, da globalizacija pojasnjuje, zakaj in kako je razpadel sovjetski komunizem, bi lahko ob upoštevanju zgodovinskih analiz (glej Figes, 2013; Pipes, 2011) brez zadržkov dopolnili z ugotovitvijo, da globalizacija, natančneje, določena zgodovinska oblika globalizacije, v marsičem pojasnjuje tudi njegov nastanek. Treba je samo pomisliti na dejstvo, da se je oktobrska revolucija zgodila v času prve svetovne vojne.

⁷ Ta sociološki pogled na odnos med sedanostjo in preteklostjo se zgovorno kaže v trditvah, da, na primer, živimo v »družbi tveganja« (Beck, 1986) ali v »pobeglem svetu« (Giddens, 2002). Ob upoštevanju zgodovinskih raziskav bi verjetno lahko brez težav te oznake pripisali povsem drugim zgodovinskim obdobjem, na primer poznemu srednjemu veku (glej Huizinga, 1919/2011). Vendar pa prezentizem ni značilen le za obravnavo globalizacijskih procesov. Zanimiv primer je razumevanje sedanje ekonomske in politične krize v Evropi, ki se ji ne le v medijih in politiki, ampak tudi v delu družboslovja pripisuje zgodovinsko neprimerljive razsežnosti. Pri tem se na primer brez težav spregleda dejstvo, da je bila skoraj vsa Evropa po drugi svetovni vojni, torej v času, ki ga je izkusil najstarejši del sedanjega evropskega prebivalstva, opustošena ne le ekonomsko in politično, ampak tudi socialno in moralno (glej Judt, 2007: 27–57).

ozirale na rezultate sistematičnih analiz zgodovinskih dejstev.⁸ Ta dejstva in njihove razlage so bila v socioloških analizah praviloma upoštevana le kot bolj ali manj arbitrarne ilustracije splošnih teorij družbenih sprememb in/ali družbenega razvoja (glej Sztompka, 1994: 202–201). Z diferenciacijo sociološkega raziskovanja se je v marsičem spremenil tudi odnos sociologije do rezultatov zgodovinskih raziskav, vendar pa težave v sporazumevanju med bližnjima družboslovnima disciplinama niso povsem izginile. Če je naš opis stanja na področju socioloških teorij globalizacije točen, potem se tudi v precejšnjem delu socioloških obravnjav globalizacije odraža tradicija socioloških težav z zgodovino in s tem povezana nagnjenost sociologije k smelim »zgodovinskim« posplošitvam brez sistematičnega upoštevanja rezultatov zgodovinskih analiz.

Če teorije globalizacije večinoma ne prispevajo k vzpostavitvi spoznavno bolj odprtega odnosa do zgodovine in s tem nadaljujejo problematično tradicijo v odnosu do enega za sociologijo najbolj relevantnih raziskovalnih okolij, se zdi, da je povsem drugače pri njihovem odnosu do »interne« sociološke tradicije. S tem je mišljen njihov odnos do modernizacije, ki od začetkov sociologije velja za eno od osrednjih raziskovalnih tem (Kivisto, 2011: 131–167). Kot je bilo že ugotovljeno v prejšnjih razdelkih, so teoretske obravnave globalizacije praviloma tesno povezane s tradicijo raziskovanja modernizacije. Še več, glede na njihovo dinamičnost in razvejanost bi globalizacijske raziskave lahko šteli za pomembno razširitev in poglobitev modernizacijskih raziskav.⁹ S tem je ta raziskovalna tema, ki se je vsaj nekatereim zdela že zastarela in izčrpana, dobila novo privlačnost.

Vendar pa podrobnejši pregled teoretskih obravnjav povezanosti globalizacije in modernizacije kaže, da ne gre zgolj za razširitev in poglobitev sociološke tradicije, ampak predvsem za njeno nadaljnjo diferenciacijo. Kot smo že nakazali, je opredelitev tega odnosa najbolj enostavna za avtorje, ki globalizacijo obravnavajo predvsem kot sestavni del procesov, ki jih je sprožila ali pa vsaj odločilno zaznamovala evropska modernizacija in svetovni odzivi nanjo (Therborn, 2011). Natančneje, temeljni procesi evropske modernizacije – individualizacija, diferenciacija, racionalizacija in ekonomizem ter (prostorska) ekspanzija (Sztompka, 1994: 71–74) – so prav zaradi zadnjega od naštetih procesov preoblikovali in še vedno preoblikujejo svet s tem, da so s svojo ekspanzijo v različnih delih sveta sprožili različne ekonomske, politične in kulturne odzive, ki so vključevali oziroma vključujejo

⁸ Med klasiki je bil edina izrazita izjema Max Weber z izjemnim poznavanjem zgodovine in raziskovalnimi izkušnjami na tem področju.

⁹ Raziskovanje globalizacije kot modernizacijskega procesa kaže, da v »razpravi o globalizaciji /.../ ne moremo mimo vrste vprašanj, ki si jih je sociološka teorija nasploh že zastavljala v zvezi z dolgoročnim razvojem družbe, o njegovih antinomijah, o razvojnih fazah, o njegovih 'gonilnih silah'« (Mlinar, 2012: 37).

tako odpor kot prilagoditve. V tem okviru je raziskovanje globalizacije »nadaljnja elaboracija modernizacijske teorije, saj je globalizacija pogosto obravnavana kot dogajanje, ki bolj ali manj nadaljuje linearno zgodbo modernosti« (Dürschmidt in Taylor, 2007: 4). Vendar pa zagovorniki te razlage odnosa med modernizacijo in globalizacijo pogosto ugotavljajo, da že evropska modernizacija ni (bila) povsem linearna, njena ekspanzija na svetovno raven pa je sprožila tako razcvet različnih modernizacij kot tudi različnih nasprotovanj modernizacijskim procesom. Ker na globalni ravni obstajajo le kot raznovrstne (multiple) in/ali alternativne modernizacije, bi bilo smiselno govoriti tudi o raznovrstnih globalizacijah (Oommen, b. l.). Raziskave, ki modernizacijo oziroma modernizacije obravnavajo predvsem z vidika njenih oziroma njihovih ekspanzivnih tendenc, so prispevale ne le k oživitvi zanimanja za to tradicionalno sociološko temo, ampak tudi k premisleku spoznavnih potencialov te tradicije in k njeni razširitvi z novimi raziskovalnimi vprašanji (glej Kumar, 2005: 27).

Nasproti tej teoretski poziciji stoji pristop, ki »poudarja, da moramo opustiti pojmovni okvir modernizacije, če skušamo razumeti nove konfiguracije, na katerih temelji novo obdobje človeške družbe« (Dürschmidt in Taylor, 2007: 4). Temeljne ideje, na katerih temelji ta pristop, v družboslovju niso nove. V njihovem središču je predpostavka o radikalnih družbenih spremembah, ki vodijo k nastanku novega družbenega obdobja. Kvalitativno pa novih družbenih razmer naj ne bi bilo mogoče pojasnjevati s pojmi, ki so nastali v povsem drugačnih družbenih okoliščinah in so v najboljšem primeru omogočali razlago starih družbenih razmer. Po tej razlagi globalizacija vzpostavlja nov tip družbenosti, ki je onkraj modernosti. S to epohalno spremembo naj bi izgubila svojo spoznavno vrednost tudi sociološka teoretska tradicija, ki se je vzpostavila v »predglobalizacijskem« obdobju. Zato raziskovanje globalizacije zahteva in omogoča skoraj neomejene pojmovne in terminološke inovacije, skratka, zahteva radikalne spremembe sociološke teorije. Na vsebinsko vprašljivost trditve o globalizaciji kot radikalno novem družbenem obdobju smo opozorili že v predhodnih razdelkih, nič manj pa ob tem pogledu na globalizacijo niso pomembni metodološki pomisleki, ki so natančno izraženi v naslednji trditvi:

Četudi imamo kvalitativno različne tipe družb, to še ne pomeni, da zaradi tega nastajajoče globalne družbe sploh ni mogoče uvrščati v pojasnjevalne okvire dosedanjih teorij o družbenem razvoju. Gre bolj za to, da je treba poiskati njihove skupne lastnosti na splošnejši ravni analize. (Mlinar, 2012: 37)

Na utemeljenost te trditve kaže razprava o splošnem analitičnem okviru za razlikovanje zgodovinskih oblik globalizacije, ki smo jo povzeli v tretjem

razdelku. Kljub vprašljivosti vsebinskih in metodoloških predpostavk teze, da globalizacija pomeni novo obdobje v zgodovini družbenih sprememb, njena znanstvena in širša kulturna odmevnost nista zanemarljivi, saj dobro ustrezata v sodobni kulturi globoko zasidrani predstavi, da živimo v družbi, kjer se vse – vključno s sociološko teoretsko tradicijo oziroma tradicijami – »razblinja«.

Med teoretski tradicionalizem prvega pristopa in radikalizem drugega so varno umeščeni pristopi, ki globalizacije sicer ne vidijo kot povsem novega obdobja v spreminjanju družbe, vendar naj bi bili globalizacijski procesi vendarle izstopajoča značilnost sodobnih družbenih sprememb. Značilnost teh pristopov dobro ilustrira Giddensov pogled na globalizacijo, ki smo ga že povzeli v tretjem razdelku. Čeprav je globalizacija po njegovem eden od konstitutivnih modernizacijskih procesov (Giddens, 1990: 63–78), so njene posledice za organiziranost družbenega življenja postale očitne šele nedavno, saj smo prva generacija, ki živi v »globalni kozmopolitanski družbi« (Giddens, 2002: 19). Intenziviranje globalizacije je eden od ključnih razlogov, da je modernizacija – vsaj v delih sveta, ki imajo najdaljšo zgodovino modernizacije – prešla v novo fazo, ki jo Giddens imenuje »visoka modernost« (1990: 163). Podoben pogled na odnos med globalizacijo in modernostjo je mogoče najti tudi pri Baumanu, ki sedanji vzpon globalizacije povezuje z nastajanjem »tekoče modernosti« (2000), in pri Becku, po katerem je »ena od ključnih značilnosti, ki loči drugo modernost (tj. sedanjo modernost, op. I. B.) od prve modernosti, /.../ dejstvo, da je nova globalnost nepovratna« (2000: 101). Skupna značilnost teh pogledov je teoretska hibridnost, saj se po eni strani navezujejo na ustaljeno sociološko raziskovanje modernizacije, po drugi strani pa se previdno spogledujejo s pristopi, ki sedanjo zgodovinsko obliko globalizacije povezujejo s porajanjem družbenosti onkraj modernosti.¹⁰ Zato njihova odlika ni teoretska konsistentnost in natančnost, vendar pa te pomanjkljivosti verjetno odtehta visoka odmevnost teh pristopov, saj se s svojimi analizami in komentarji sodobne družbenosti – podobno ali še bolj kot avtorji trditve o postmodernosti sodobnih družb – obračajo ne le na profesionalno sociološko javnost, ampak tudi na širše, nespecializirano bralstvo.

Globalizacija kot nepogrešljiva sociološka raziskovalna tema

Čeprav sta opredelitev zgodovinskih razsežnosti globalizacije ter pojmovanje odnosa med modernizacijo/modernizacijami in globalizacijskimi procesi le posredno povezana, imata vsaj eno očitno skupno značilnost. Obe

¹⁰ Giddens trdi, da že zdaj »lahko identificiramo obrise postmodernege reda in da obstajajo pomembni institucionalni trendi, ki nakazujejo, da je takšen red uresničljiv« (1990: 163).

razkrivata plastičnost pojma globalizacije, saj si ga na svoj način lahko prisvojijo zelo različni teoretski pogledi na družbene spremembe. K njegovi vsebinski plastičnosti dodatno prispeva še dejstvo, da njegova uporaba ni omejena le na družbene znanosti, ampak je globalizacija tudi »ključna ideja v nasvetih gurujev menedžmenta ter krilatica novinarjev in politikov vseh vrst« (Hirst in Thompson, 2000: 68). Zato ne bi bile prav nič presenetljive trditve, da »pomen pojma ni vedno jasen« (Giddens, 2002: 7) ter da je zanj značilna usoda modnih pojmov, ki »postajajo toliko bolj nejasni, kolikor več izkušenj skušajo pojasniti« (Bauman, 1998: 1), če ne bi bile zapisane na uvodnih straneh socioloških knjižnih uspešnic, ki imajo v naslovu ali podnaslovu besedo globalizacija. Toda obilje družboslovne literature o globalizaciji, ki se je pojavila v razmeroma kratkem času, in njena široka odmevnost kažeta, da je globalizacija kljub njenim ohlapnim in nasprotujočim si opredelitvam privlačna in obetavna raziskovalna tema.¹¹ Že bežen pregled rezultatov teoretskega raziskovanja globalizacije razkriva, da do njegovega razcveta verjetno ni prišlo *kljub* nekonsistentno opredeljeni raziskovalni temi, ampak prav zaradi nesoglasij in ohlapnosti pri njenem opredeljevanju. Nesoglasja pri vsebini pojma globalizacije namreč upravičujejo vedno nove poskuse njegovega preciziranja, ki praviloma povečujejo raznovrstnost opredelitev, hkrati pa spodbujajo znanstvene in ideološke debate ter s tem povečujejo raziskovalno privlačnost te teme. Velika širina in ohlapna zamejenost globalizacije kot raziskovalne teme pa omogoča, da se pod tem imenom lahko obravnavajo skoraj vsa sociološka vprašanja ter se raziskovalno izkažejo skoraj vse sociološke teoretske usmeritve. Oboje zagotavlja, da je globalizacija odprta in dinamična sociološka raziskovalna tema, ki spodbuja visoko pojmovno in terminološko domiselnost. Ker se zdi globalizacija tudi z uporabnostnega vidika zanimiva in pomembna tema, je njeno raziskovanje – kot kaže visoka odmevnost mnogih objav – zgleden primer »javne sociologije« (Burawoy, 2005). Zato je mogoče brez pretirane (samo)ironije trditi, da je globalizacija za sodobno sociologijo – ki je notranje teoretsko in metodološko fragmentirana ter ima navzven dokaj ohlapno določeno raziskovalno področje in tem tudi nejasno opredeljene odnose z bližnjimi disciplinami, močno pa si prizadeva za svojo javno odmevnost in vplivnost – nepogrešljiva raziskovalna tema.

Pri presoji veljavnosti teh sklepnih trditev je treba upoštevati, da presejajo domet naše razprave, ki se je ukvarjala le z dvema vprašanjema, povezanima s sodobnim raziskovanjem globalizacije – z nekaterimi vidiki pojmovanja zgodovine globalizacije ter z opredelitvijo odnosov med pojmom

¹¹ Tudi mnogi učbeniki splošne sociologije so postali učbeniki sociologije globalizacije in/ali globalne sociologije (glej Cohen in Kennedy, 2007). Na primer, naslov prvega poglavja Ritzerjevega učbenika *Uvod v sociologijo je Uvod v sociologijo globalne družbe* (2013).

globalizacija in modernizacija. V središču odgovora na prvo vprašanje je ugotovitev o podcenjevanju zgodovinskih razsežnosti globalizacije in prevladi prezentizma v sodobnih socioloških obravnavah globalizacije. Pri odgovoru na drugo vprašanje pa je naša najpomembnejša ugotovitev, da sta »tradicionalni« pojem modernizacije in modni pojem globalizacije nerazdružljivo povezana, saj celo avtorji, ki sodobno zgodovinsko obliko globalizacije obravnavajo kot nastajanje nove družbenosti onkraj modernosti, ne morejo opredeliti značilnosti »nove dobe« brez njene primerjave z – po njihovem mnenju – izginjajočo modernostjo. Oba odgovora kažeta, da sodobne raziskave globalizacije – kljub temu, da praviloma skušajo biti teoretsko izvirne ter pojmovno in terminološko domiselne – tako v dobrem kot slabem v marsičem nadaljujejo sociološko tradicijo raziskovanja družbenih sprememb. Če so naše ugotovitve točne, potem je sociologija globalizacije doslej le malo vplivala na izboljšanje komunikacije med sociološkim in zgodovinskim raziskovanjem, hkrati pa je veliko prispevala – tudi tedaj, ko tega ni nameravala – k ohranjanju modernizacije kot osrednje teme sociološkega raziskovanja družbenih sprememb.

LITERATURA

- Bauman, Zygmunt (1998): *Globalization. The Human Consequences*. Cambridge: Polity.
- Bauman, Zygmunt (1999): On postmodern uses of sex. V Mike Featherstone (ur.), *Love & Eroticism*, 19–34. London: Sage Publications.
- Bauman, Zygmunt (2000): *Liquid modernity*. Cambridge: Polity.
- Beck, Ulrich (1986): *Risikogesellschaft. Auf dem Weg in eine andere Moderne*. Frankfurt a. M: Suhrkamp.
- Beck, Ulrich (2000): What is Globalisation. V David Held in Anthony McGrew (ur.), *The Global Transformations Reader*, 99–103. Cambridge: Polity Press.
- Burawoy, Michael (2005): 2004 American Sociological Association presidential address: for public sociology. *British Journal of Sociology*, 56 (2): 259–94.
- Chirot, Daniel (2012): *How societies change*. Los Angeles: Sage. Pine Forge.
- Cohen, Robin in Paul Kennedy (2007): *Global sociology*. New York: New York University Press.
- Dürschmidt, Jörg in Graham Taylor (2007): *Globalization, Modernity and Social Change*. Houndmills: Palgrave Macmillan.
- Figes, Orlando (2013): *Tragedija ljudstva. Ruska revolucija 1891–1924*. Ljubljana: Modrijan.
- Held, David in Anthony McGrew, David Goldblatt, Jonathan Perraton (2000): Rethinking Globalization. V David Held in Anthony McGrew (ur.), *The Global Transformations Reader*, 54–60. Cambridge: Polity Press.
- Hirst, Paul in Grahame Thompson (2000): Globalization – a Necessary Myth. V David Held in Anthony McGrew (ur.), *The Global Transformations Reader*, 68–75. Cambridge: Polity Press.

- Huizinga, Johan (1919/2011): *Jesen srednjega veka*. Ljubljana: Studia Humanitatis.
- Giddens, Anthony (1990): *The Consequences of Modernity*. Stanford: Stanford University Press.
- Giddens, Anthony (2002): *Runaway World*. London: Profile Books.
- Judt, Tony (2007): *Povojna Evropa. Prva in druga knjiga*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Kivisto, Peter (2011): *Key Ideas in Sociology*. Los Angeles: Sage.
- Kumar, Krishan (2005): *From Post-Industrial to Post-Modern Society*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Lechner, Frank J. (2009): *Globalization. The Making of World Society*. Chichester: Wiley-Blackwell.
- Marx, Karl in Friedrich Engels (1848/2009): *Komunistični manifest*. Ljubljana: Sanje.
- Mlinar, Zdravko (2012): *Globalizacija bogati in/ali ogroža?* Ljubljana: Fakulteta za družbene vede in Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- Oommen, Tharaieth K. (b. l.): *Recognizing Multiple Modernities: A Prelude to Understanding Globalization*. Dostopno preko <http://people.cas.sc.edu/coate/Readings/Oommen.pdf>, 25. 5. 2013.
- Pipes, Richard (2011): *Kratka zgodovina ruske revolucije*. Ljubljana: Študentska založba.
- Plummer, Ken (1996): *Foreword. Symbols of Change*. V William Simon, *Postmodern Sexualities*, ix-xvi. London: Routledge.
- Ritzer, Georg (2011): *Globalization. The Essentials*. Chichester: Wiley-Blackwell.
- Ritzer, Georg (2013): *Introduction to Sociology*. Los Angeles: Sage.
- Scholte, Jan A. (2005): *Globalization. A Critical Introduction*. Houndmills: Palgrave Macmillan.
- Sztompka, Piotr (1994): *Sociology of Social Change*. Oxford: Blackwell's.
- Therborn, Göran (2011): *The World. A beginner's guide*. Cambridge: Polity.